Il-vjaġġ, it-tbatija u l-mewt fil-poeżija tas-sittinijiet

Raymond Grech

Il-poeżija tal-vjaġġ

F'uħud mill-poeti moderni u l-poeżija tagħhom il-metafora rikorrenti l-aktar hi dik ta' xi ħadd li qiegħed jivvjaġġa. Il-bniedem qiegħed iqis lilu nnifsu bħala vjaġġatur li ġej minn x'imkien biex imur x'imkien. Il-ħajja tiegħu kollha hija vjaġġ li tgħaqqad minn fejn ġie għal ma' fejn sejjer. Il-metafora tal-vjaġġ hija komuni u qadima ħafna fil-kultura, l-aktar fil-poeżija, u fil-qasam nisrani, iżda hija ġdida, persunali, għal min hu poeta, jiġifieri għal min m'hux biss poeta bħalma hu kull bniedem ieħor, iżda hu poeta fis-sens sħiħ, jiġifieri jaf jesprimiha.

Nistgħu ngħidu li l-metafora tal-vjaġġ fil-poeżija Maltija introduċiha Dun Karm (1871-1961) fl-1938 permezz ta' *Il-Jien u lil hinn Minnu*. Dan wara li anki Dun Karm stess kien influwenzat minn poeti Taljani oħrajn, fosthom Ugo Foscolo u Alessandro Manzoni. L-idea tal-vjaġġ fil-poeżija sabet xorti kbira sa minn żminijiet antiki. Id-*Divina Commedia* hi eżempju ewlieni fit-tradizzjoni kollha: hi vjaġġ fiżiku u spiritwali.

Il-ħajja bħala vjaġġ

Il-bniedem jgħaddi miż-żmien tul medda partikulari, u l-ħajja tiegħu hija vjaġġ mit-twelid sal-mewt. Huwa vjaġġ li lill-bniedem se jwasslu sa l-eternità. Il-ħajja nistgħu nqisuha wkoll bħala pont li jgħaqqad din il-ħajja mal-ħajja eterna. Għalhekk il-bniedem irid jivvjaġġa minn fuq dan il-pont.

Ħafna drabi l-bniedem ma jirrealizzax li l-ħajja hi vjaġġ u għalhekk f'ħajtu jimxi f'kull direzzjoni mingħajr ma jkun jaf fejn hu sejjer. Ħafna mill-bnedmin jimxu wara xulxin u fuq il-passi ta' xulxin bla ma jkunu jafu d-direzzjoni. Hekk jgħid Marjanu Vella f'*Aħna*.[1]

Ħjiel ieħor tal-ħajja bħala vjaġġ jagħtih il-poeta Mario Azzopardi f'*F'tarf l-oasi*.[2] B'din il-poeżija l-poeta juri li sakemm il-bniedem jinsab fid-dinja huwa jeħtieġlu jimxi. Dan iwassal għall-fatt li l-ħajja hija tibdil kontinwu.

Il-bniedem bħala vjaġġatur

F'dan il-vjaġġ kontinwu l-bniedem huwa eżiljat u pellegrin. Postu m'huwiex f'din id-dinja u għalhekk ikollu jivvjaġġa bilfors. Il-bniedem jeħtieġlu jimxi mingħajr ma jieqaf għax jekk jieqaf ma jimxix aktar.[3] Dan jagħtina x'nifhmu li l-bniedem qiegħed jivvjaġġa anki spiritwalment. Jeħtieġ li fil-vjaġġ spiritwali tiegħu l-bniedem ma jaqax, għax jekk jaqa' jew jieqaf ikun diffiċli li jerġa' jqum. Il-bniedem huwa fraġli u minħabba f'hekk jaqbillu jibqa' miexi dritt. Il-bniedem għal Victor Fenech huwa vjaġġatur,[4] waqt li għal Mario Azzopardi huwa pellegrin.[5]

Il-mewt – tkomplij tal-vjaġġ

Permezz tal-mewt ngħaddu minn din id-dinja għal dinja oħra; id-dinja ta' l-eternità. Mela l-mewt nistgħu nqisuha bħala mezz li bih se jitkompla l-vjaġġ li nbeda qabel din il-ħajja. Iżda għalkemm il-bniedem jaf li qed jivvjaġġa u jaf ukoll li jrid imut, għadu ma jafx x'se jsib wara din il-ħajja, meta jmut. Marjanu Vella jpoġġi l-mistoqsija jekk meta mmutu aħniex se naraw x'hemm wara l-mewt u jekk hux se jseħħ fina dak li qegħdin nittamaw, jiġifieri li nidħlu fil-ħajja ta' dejjem.[6] Mill-banda l-oħra Joe Friggieri jixtieq lil xi ħadd li jwasslu sal-mewt biex b'hekk ma jkunx hemm lok aktar għal tbatija li wieħed isib f'dan il-vjaġġ; fil-ħajja.[7] Iżda biex jasal dan il-mument irridu nimxu ħafna u allura nbatu ħafna. It-toroq huma kollha mħattba u biex wieħed jasal irid ibati.[8]

It-tbatija

Matul il-vjaġġ tiegħu, matul ħajtu, il-bniedem jeħtieġlu jbati u hawnhekk insibu t-tbatija mentali u t-tbatija fiżika. Il-poeta modern huwa konxju wkoll minn din il-problema u għalhekk ittrattaha fil-poeżija tiegħu. Insibu fażijiet fejn il-poeta modern kważi kważi jirribella kontra din it-tbatija u ma jaċċettahiex. F'fażijiet oħrajn il-poeta jirrassenja ruħu u saħansitra jqisha bħala parti mill-ħajja għax warajha tiġi t-tgawdija.

Il-bniedem ibati għax jifhem

Minn *Aħjar* ta' Oliver Friggieri naslu għall-konklużjoni li l-bniedem ibati għax jifhem. Fil-fatt f'din il-poeżija l-poeta jitlob lill-Mulej li kien ikun aħjar kieku kien ħaxixa jew bhima flok bniedem.[9] Jidher hawnhekk li l-bniedem qiegħed ibati għax għandu d-dehen li jifhem sewwa x'inhu jiġri madwaru. Moħħ il-bniedem jidher li ma jistax jifhem ċerti problemi u tbatijiet li qegħdin jiġru madwaru u għalhekk jimtela bid-dubju u jibqa' jbati għal ħajtu kollha. Huwa l-fatt li l-bniedem jiddubita li jġiegħlu jbati. Għalhekk Friggieri jqis li:

> Aħjar kont kollox barra bniedem mgħobbi
> b'dal-moħħ dubjuż li jsaqsi w xejn ma jifhem.[10]

It-tbatija ta' l-art

Biex l-art tagħti l-frott jeħtieġ li tinħadem għax xejn ma jiġi mingħajr xogħol. Barra minn hekk jeħtieġ li l-frotta tmut biex tagħti frott ieħor. Dan juri li biex l-art tagħti l-frott jeħtieġ li jkun hemm it-tbatija. Mingħajr tbatija l-art ma tasalx biex tagħti l-frott tagħha. Ta' din il-fehma huwa Joe Friggieri fi *Twelid.*[11] F'din il-poeżija huwa jieħu eżempju mill-parabbola ta' Kristu tal-qamħa li waqgħet f'art tajba.

Marjanu Vella jqabbel lill-bniedem ma' l-art fis-sens li l-bniedem ukoll irid ibati biex jikseb ċerti riżultati. Iżda bħalma l-art tithenna meta jasal l-ilma, hekk ukoll il-bniedem jimtela bit-tama wara t-tbatija.[12]

It-tbatija tal-mard

Waħda mit-tbatijiet il-kbar li l-bniedem jidher li qed isofri hija t-tbatija tal-mard. Il-mard jista' jkun kemm fiżiku u kemm mentali. Il-poeta li jidher li hu preokkupat l-aktar b'din il-problema huwa Oliver Friggieri.[13] F'mument minnhom huwa jippreżenta kuntrast bejn il-ħajja f'xatt il-baħar u l-ħajja ġo sptar, fejn tant tirrenja t-tbatija li saħansitra jitolbu li tiġi fuqhom il-mewt.[14] Donnha li l-mewt hija l-unika soluzzjoni għal din it-tbatija.

Tbatija oħra tidher li hi tal-mard mentali. Huwa mard li għalkemm ma jidhirx minn barra xorta jġiegħel lill-bniedem ibati. Ħafna drabi l-bniedem ma jkunx jidher li hu marid iżda madankollu jista' jqis ruħu mal-morda, kif jistqarr Oliver Friggieri f'*Il-bieraħ mort l-isptar.*[15] Hija tbatija li għalkemm ma tidhirx xorta qiegħda hemm.

M'hemmx tgawdija bla tbatija

Achille Mizzi u Marjanu Vella huma tal-fehma li biex il-bniedem jasal għat-tgawdija jrid jgħaddi mit-tbatija. Wara li Alla ħalaq il-bniedem u dan dineb, ġie mkeċċi mill-Ġenna ta' l-art u Alla ħabbar lill-bniedem li biex jiekol jeħtieġ ibati.[16] Hawnhekk il-bniedem jidher rassenjat b'din it-tbatija għax warajha se jara t-tgawdija. Achille Mizzi jippreżenta dan kollu f'*Radikaliżmu.*[17] Marjanu Vella jestendi dan il-ħsieb u jasal għall-konklużjoni li mingħajr it-tbatija tal-ħlas la jkollna ħajja u l-anqas qawmien.[18]

Il-mewt

L-aħħar ostaklu fil-ħajja li jħasseb sewwa lill-bniedem huwa l-mewt. Mhux il-poeti kollha jħarsu lejn il-mewt mill-istess lenti. Uħud rawha bħala dik ix-xiħaġa li teqred il-ħajja, oħrajn rawha bħala raqda, waqt li oħrajn xtaquha biex teħlishom minn xi problema oħra.

Meta l-bniedem jistaqsi min hu, bilfors li jasal biex juri interess qawwi fil-mewt. Il-mewt hija waħda mit-truf tal-ħajja li forsi tista' tagħtina tarf tal-misteru etern – x'hemm wara din il-ħajja. Permezz tal-mewt il-bniedem jista' jkun aktar konxju minn dak li jkun qed jagħmel. Aktarx li l-bniedem jgħix b'aktar intensità, b'aktar solennità, b'aktar profondità fil-preżenza jew fil-qrubija tal-mewt.

Il-mewt ittemm il-ħajja

Uħud mill-poeti moderni jħarsu lejn il-mewt bħala dik ix-xiħaġa li teqred jew ittemm il-ħajja. Jidher li fid-dinja m'hawn xejn ċert ħlief il-mewt. Hekk jistqarr Victor Fenech f'*Ballata 69.*[19] Il-ħajja hija mpinġija bħala piramida fejn fil-ponta wieħed isib il-mewt, li hija l-unika ħaġa ċerta. Mill-banda l-oħra Philip Sciberras iqis id-dinja bħala brimba bl-għanqbut fejn il-bniedem jinqabad biex imut.[20]

Wara li jkun bata biex kiseb ċerti ħwejjeġ, il-bniedem ftit jidher li jistenna li jmut. Iżda jrid u ma jridx il-bniedem irid imut kif jistqarr Carmel Attard f' *Wara dan kollu.*[21] Il-poeta jistqarr li wara ħajja ta' sagrifiċċji wieħed jistenna l-glorja, iżda minflok tiġi l-mewt. Hawnhekk wieħed forsi jista' jaħseb li l-poeta qed iqis il-mewt bħala l-aħħar tarġa tal-bniedem u mhux bħala l-passaġġ li tgħaddih għad-dinja l-oħra.

Oliver Friggieri jqis il-mewt bħala dik ix-xiħaġa li tinkina.[22] Minħabba f'hekk wieħed m'għandux joqgħod jibża' mill-mewt għax inkella jeħodha aktar bi kbira meta tkun riesqa. Dan jurina li l-bniedem għandu jżomm f'moħħu li jrid imut bla ebda biżgħa.

Il-mewt bħala xewqa tal-bniedem

Minħabba t-tbatija kbira li l-bniedem qiegħed isofri fid-dinja jaslu mumenti fejn huwa stess jitlob il-mewt. Din it-tema wieħed isibha wkoll fost il-poeti moderni.

Oliver Friggieri jsemmi żewġ tipi ta' tbatijiet. Dik tal-mard u dik tas-solitudni. F'*Solitudni* Friggieri jgħarbel sewwa l-problemi li ġġib magħha s-solitudni, li jwasslu għat-tbatija. Ir-riżultat ta' dan kollu jkun it-talba bil-ħniena lill-Mulej biex tiġi l-mewt u tieħdu magħha.[23] Dan jurina kemm hija kbira t-tbatija tas-solitudni. Mill-banda l-oħra f'*Laħam* Friggieri jitkellem dwar it-tbatija tal-mard; tip ta' tbatija li wkoll twassal il-bniedem biex isejjaħ lill-mewt bħala ħanina.[24] Nikkonkludu hawnhekk li meta l-bniedem jasal f'ċertu punt ta' tbatija, jasal biex jitlob il-mewt. Victor Fenech iqis il-mewt bħala l-liġi t'Alla u x-xejra tan-natura iżda fl-istess waqt huwa jgħid li hija wkoll ix-xewqa tiegħu li jmut.[25] B'hekk il-poeta qed jurina li l-bniedem qed ibati fid-dinja b'mod li l-unika xewqa li jifdallu hija li tiġi l-mewt u tieħdu. Hawnhekk ma tidhirx li hija stqarrija ċara daqs dik ta' Friggieri, li rajna qabel.

Il-mewt bħala raqda

Uħud mill-poeti moderni jqisu l-mewt bħala raqda biss u xejn iżjed. Hija raqda li twassal għall-ħajja l-oħra. Minħabba f'hekk il-bniedem m'għandux jibża' mill-mewt, anzi għandu jħares lejha b'mod ottimist għax warajha hemm ħajja ġdida, il-ħajja ta' dejjem. Kristu stess sejjaħ lill-mewt bħala raqda meta mar biex iqajjem lit-tifla ta' Ġajru mill-mewt.[26]

F'*Fil-Mewt ta' Ħabib* Lawrenz Cachia jistqarr li x'ħin iħares lejn tebut ifakkru fil-mewt. Fl-istess ħin huwa jagħti l-kwalitajiet umani lit-tebut għax għalih qiegħed iħaddan lill-bniedem f'raqda twila, li hija l-mewt.[27]

Għal Carmel Attard il-mewt ma teżistix imma teżisti biss il-ħajja. Għalih il-mewt hija biss passaġġ li wieħed jgħaddi minnu minn din il-ħajja għall-oħra.[28]

Minħabba f'dan kollu Achille Mizzi jwassalna għall-konklużjoni li m'għandniex nibżgħu mill-mewt u minn dak li jsir warajha.[29] Dan juri l-fidi soda li għandu l-poeta modern f'dak li jiġri wara l-mewt, jiġifieri fil-ħajja ta' dejjem.

Ir-rebħa fuq il-mewt

Fl-aħħar tad-dinja kollox jerġa' jieħu l-ħajja għall-ħaqq tal-Mulej u l-Mewt ma tirrenjax aktar. Bħalma Kristu ħareġ rebbieħ fuq il-mewt, hekk ukoll se jagħmlu l-bnedmin fl-aħħar tad-dinja, fil-ġudizzju universali. Fl-aħħar tad-dinja l-mewt ma tidhirx aktar u għalhekk ir-rebħa fuqha tkun totali. Marjanu Vella jitkellem dwar ir-rebħa fuq il-mewt fi *Tromba*.[30]

Il-vjaġġ, it-tbatija, il-mewt

Għaqqadna dawn it-tlieta flimkien għax nistgħu ngħidu li waħda twassal għall-oħra.

Il-bniedem fid-dinja jista' jitqies bħala vjaġġatur u pellegrin minħabba l-fatt li jrid imut. Postu m'huwiex hawn u għalhekk irid jibqa' għaddej. Il-poeta modern huwa konxju minn din il-ħaġa u għalhekk fil-poeżija tiegħu ttratta din il-problema li twassal għat-tnejn l-oħra, it-tbatija u l-mewt.

Il-bniedem jeħtieġlu jbati biex jgħix. Il-poeta modern jara t-tbatija minn diversi angoli, fosthom it-tbatija minħabba l-intelliġenza, it-tbatija tal-mard u oħrajn. F'ċerti poeżiji l-poeta jirribella kontra t-tbatija waqt li f'oħrajn jirrassenja ruħu u jsir parti minnha. F'poeżiji oħrajn il-poeta jammetti li biex wieħed igawdi jeħtieġlu jbati.

Wara dan kollu tasal il-mewt. Xi poeti ħarsu lejha bħala tmiem ta' ħajja waqt li oħrajn ħarsu lejha bħala bidu ta' ħajja ġdida. Hija tagħqida bejn din id-dinja u l-oħra. Mill-banda l-oħra kien hemm poeti li fil-poeżiji tagħhom urew ix-xewqa tal-mewt minħabba t-tbatijiet kbar ta' din id-dinja. Nikkonkludu iżda li l-poeta modern iħares lejn il-mewt bħala problema soċjali u soluzzjoni spiritwali.

1. Cfr. vv.10-12.
2. Cfr. vv.1-2.
3. Cfr. M. Vella, *Tluq*, vv.5-8.
4. Cfr. *Testment*, v.7
5. Cfr. *Tao Te Cing*, vv.31-35.
6. Cfr. *Il-Ħajt*, vv.13-16.
7. Cfr. *Vjaġġ*, vv.1-9.
8. Cfr. M. Vella, *Wegħda*, vv.1-4.
9. Cfr. vv.1-5.
10. *Aħjar*, vv.6-7.
11. Cfr. vv.5-7.
12. Cfr. *Uġigħ*, vv.1-3, 10-12.
13. Cfr. *Doqquli n-Noti tqal*; *Il-bieraħ mort l-isptar*; *Nixtieq nidħol inqalleb*; *Solitudni*; *Laħam*.
14. Cfr. *Laħam*, vv.12-14.
15. Cfr. vv.1-12.
16. Cfr. Ġen., III, vv.16-17.
17. Cfr. vv.6-9.
18. Cfr. *Ħlas*, vv.9-12, 29-32.
19. Cfr. vv.11-12.
20. Cfr. *Meditazzjoni*, vv.21-26.
21. Cfr. vv.1-4, 9-12.
22. Cfr. *Dalwaqt*, vv.5-10.
23. Cfr. vv.61-68.
24. Cfr. vv.7-14.
25. Cfr. *Testment*, vv.21-23.
26. Cfr. Lq., VIII, vv.49-56.
27. Cfr. vv.16-20.
28. Cfr. *Clichè*, vv.32-35.
29. Cfr. *Tibżax*, v.1.
30. Cfr. vv.9-12.